

ВІДГУК

**офіційного опонента доктора юридичних наук,
професора Дудорова Олександра Олексійовича
на дисертацію Кривонос Дарини Володимирівни
«Кримінальна відповідальність за легалізацію (відмивання) майна,
одержаного злочинним шляхом»,
подану на здобуття ступеня доктора філософії
за спеціальністю 081 «Право»**

Актуальність теми дисертаційного дослідження зумовлена низкою чинників:

1) суспільною небезпекою відмивання «брудних» доходів, яка, пропри розміщення досліджуваної кримінально-правової заборони у розділі VII Особливої частини КК України «Кримінальні правопорушення у сфері господарської діяльності», не обмежується економічною сферою та є багатоплановою;

2) поширенням новітніх проявів відмивання (використання віртуальних активів тощо), спричинюваних цифровою реальністю, яка активно змінює життя сучасного суспільства, вимагає від державних інституцій вжиття адекватних та ефективних заходів і чинить вагомий вплив на протидію злочинності;

3) євроінтеграційними прагненнями України та необхідністю відповідного осучаснення національного кримінального законодавства (зокрема, в контексті врахування Директиви (ЄС) 2018/1673 Європейського Парламенту та Ради від 23 жовтня 2018 р. про боротьбу з відмиванням грошей за допомогою кримінального права);

4) потребою наукового осмислення істотно оновленої у 2019 р. ст. 209 КК України, суперечливої практики її застосування та сформульованих теоретиками пропозицій *de lege ferenda* щодо вдосконалення цієї кримінально-правової заборони та підвищення її ефективності;

5) доцільністю піддати всебічному аналізу релевантні напрацювання робочої групи з питань розвитку кримінального права Комісії з питань правової реформи при Президентові України, яка, хоч юридично і припинила своє існування, представила на суд професійної спільноти підсумковий варіант проєкту нового КК України (на момент підготовки цього відгуку – контрольний текст проєкту станом на 1 травня 2026 р).

Новизна представлених теоретичних результатів проведеного дослідження, їх наукова обґрунтованість та відповідність темі дисертації, рівень виконання поставленого наукового завдання та оволодіння здобувачем методологією наукової діяльності. Новизна здобутих результатів головним чином визначається тим, що дисертація Д. Кривонос є одним із перших монографічних досліджень, в яких розкривається кримінально-правова характеристика злочину, передбаченого ст. 209 КК України, викладеної у редакції Закону від 6 грудня 2019 р. «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення».

До наведених у дисертації положень, які характеризуються новизною і достатньою мірою аргументовані здобувачкою, є підстави віднести положення про:

вагомий вплив на становлення і розвиток вітчизняної кримінально-правової заборони, присвяченої відповідальності за відмивання злочинних доходів, глобалізаційних і гармонізаційних процесів, а також пошуку балансу між ефективністю криміналізації і гарантіями від надмірного втручання держави у права людини;

різноманітність чинників, які визначають суспільну небезпеку відмивання злочинних доходів, що має враховуватись, зокрема, при з'ясуванні безпосереднього об'єкта злочину, караного за ст. 209 КК України;

кримінальне переслідування автономного відмивання як новітній європейський тренд протидії злочинності і тенденцію щодо збільшення кількості зареєстрованих в Україні кримінальних правопорушень у формі

автономного відмивання;

недоцільність закріплення у диспозиції ч. 1 ст. 209 КК України мінімальної межі злочинних доходів, відмивання яких має тягнути кримінальну відповідальність;

невідповідність принципу *non bis in idem* кримінальної відповідальності особи за набуття чи володіння нею майном, прямо чи опосередковано одержаним від вчиненого цією особою протиправного діяння;

наявність специфічної мети, яка хоч і не відображена текстуально у чинному кримінальному закону, полягає у наданні правомірного вигляду володінню, користуванню або розпорядженню майном злочинного походження;

можливість відмінної від множинності злочинів продовжуваної легалізації «брудного» майна;

співвідношення складів злочинів, передбачених ст. 209 КК України, з одного боку, і статей 198, 368-5 КК України, з іншого.

Наукова обґрунтованість переважної більшості положень, які становлять наукову новизну (с. 23–26), і загальних висновків (с. 192–199), що відповідають сформульованій темі дисертації, забезпечується широтою і різноманітністю опрацьованої джерельної бази, веденням коректної полеміки, використанням низки різноманітних методів пізнання (с. 22), вдало підібраних з урахуванням предмета дисертаційного дослідження, продуманою логікою викладення матеріалу, яка дала змогу авторці виконати поставлені перед собою мету і завдання (с. 20–21).

У своїх міркуваннях здобувачка спирається на здобутки кримінально-правової та кримінологічної науки, статистичні дані, положення законодавства про фінансовий моніторинг, цивільного та іншого регулятивного законодавства, досвід зарубіжного законодавця (аналіз цього досвіду, причому саме країн, географічно наближених до України, доречно здійснюється в окремому підрозділі), міжнародно-правові документи, законопроекти і супровідні матеріали до них.

Авторська оцінка проекту нового КК України як важливого (знакового)

теоретичного джерела загалом відзначається виваженістю, а критика його окремих положень – конструктивністю.

Здобувачка також активно послуговується здобутками економічної науки та напрацюваннями Державної служби фінансового моніторингу України.

Текст дисертації містить численні посилання на матеріали судової практики, яким дається критична оцінка та за допомогою яких вдало ілюструються законодавчі і теоретичні положення.

Оформлення дисертації. Дисертація оформлена згідно з нормативними вимогами, передбаченими для такого виду робіт, написана державною мовою з дотриманням наукового стилю.

Дисертація Д. Кривонос є самостійним оригінальним дослідженням, що відповідає засадам академічної доброчесності. Її порушень у формі плагіату, фабрикацій чи фальсифікацій у дисертації не виявлено. Використання праць інших авторів у дисертації супроводжується належними посиланнями.

Водночас ознайомлення із дисертацією Д. Кривонос дає змогу висловити **окремі побажання і критичні судження.**

1. Кримінально-правова проблема (не-)віднесення до числа предикатних злочинів ухилення від сплати податкових і соціальних внесків (статті 212, 212-1 КК України) розглянута у дисертації занадто поверхово і без фіксації чіткої авторської позиції здобувачки.

Так, досить дивно бачити у кваліфікаційній науковій роботі покликання на відверто неглибокі, публіцистичні і, так би мовити, заангажовані дописи окремих представників адвокатської спільноти (с. 54–55), хоч наведена у цих публікаціях аргументація, яка набагато раніше наводилась П. Андрушком і майже дослівно знайшла відбиття в абз. 1 п. 10 постанови Пленуму Верховного Суду України від 15 квітня 2005 р. № 5 «Про практику застосування судами законодавства про кримінальну відповідальність за легалізацію (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом», була свого часу спростована мною у монографії, написаній у співавторстві з Т. Тертиченко. До речі, на цю книгу, в якій висвітлені історія і причини появи у ст. 209 КК України «податкового

застереження», його наукове і судове тлумачення, вирішення питання про предикатний статус податкових деліктів у міжнародно-правових документах і зарубіжному законодавстві, пані Дарина посилається, вказуючи, щоправда, не належні сторінки (замість с. 45 мали б бути вказані с. 182–203).

За таких обставин складно підтримати висловлювання здобувачки про те, що «дискусія серед правників з цієї проблематики й наразі триває» (с. 55).

Ще й таке. Будучи прибічницею використання у тексті кримінального закону традиційного (чинного) звороту «майно, щодо якого фактичні обставини свідчать про його *одержання злочинним шляхом*» (зокрема, с. 196), дисертантка не переймається тим, як прибрати у законодавчому порядку відповідну правову невизначеність і залишає поза своєю оцінкою теоретичну пропозицію уточнити легальне описання предмета відмивання таким чином, щоб охопити майнову вигоду, утворювану шляхом злочинної економії (непередачі належного, утримання майна).

Сподіваюсь на те, що позиція авторки дисертації з позначеної кримінально-правової проблеми (*de lege lata* і *de lege ferenda*) буде прояснена під час захисту.

2. Не зовсім узгодженими виглядають висловлювання пані Дарини щодо правового статусу віртуальних активів як можливого предмета відмивання. Згадані активи розглядаються нею і як різновид майнових прав (наприклад, с. 24–25, 107), і як (з огляду на цивілістичні новели) різновид відмінних від майнових прав цифрових речей (с. 103).

Дисертантка доречно згадує Закон від 10 серпня 2023 р. «Про внесення змін до Цивільного кодексу України щодо розширення кола об’єктів цивільних прав», на підставі якого: у перелік об’єктів цивільних прав включено цифрові речі; встановлено, що ці об’єкти можуть існувати у матеріальному світі та/або цифровому середовищі; ЦК України доповнено ст. 179-1 «Поняття цифрової речі»; віртуальні активи визнаються різновидом цифрової речі, яка (треба так розуміти) відрізняється від «звичайної» речі. Однак зі змісту статей 177 і 179-1 ЦК України, змінених відповідно до вказаного Закону, висновок про належність віртуальних активів до майна, яке фігурує у чинній редакції ст. 209 КК України,

однозначно не впливає. Ба більше: згадані у ст. 190 ЦК України складники майна – річ, сукупність речей, майнові права та обов’язки – поняття з різним юридичним змістом. Якщо ж віртуальні речі – це річ (хай і цифрова), то їх немає підстав відносити до відмінних від речей майнових прав, охоплених цивілістичним поняттям майна.

Недостатня увага здобувачки до правової, економічної та технологічної природи віртуальних активів, на жаль, змушує констатувати, що питання про визнання їх предметом легалізації продовжує стояти на порядку денному.

Пані Дарина пише, що законодавець при ухваленні Закону від 6 грудня 2019 р. «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення» фактично звів предмет досліджуваного злочину до єдиного збірного поняття «майно», завдяки чому аналізована «норма набула зрозумілішого вигляду в цій частині та стала більш конкретизованою» (с. 96).

Я не поділяю таку позитивну оцінку зусиль нашого законодавця. Адже у частині позначення предмета відмивання нині має місце неузгодженість понятійного апарату, використаного у різних складниках вітчизняного антилегалізаційного законодавства: на відміну від ст. 209 КК України, основний «профільний» Закон про відмивання послуговується ширшим (ніж майно) поняттям: під *доходами*, одержаними злочинним шляхом, у ньому розуміються будь-які активи, одержані прямо чи опосередковано внаслідок вчинення злочину, зокрема валютні цінності, рухоме та нерухоме майно, майнові та немайнові права, незалежно від їх вартості (п. 23 ч. 1 ст. 1 Закону від 6 грудня 2019 р.). Ця неузгодженість, до слова, вдало усувається у проєкті нового КК України: а) в його ст. 6.3.24 фігурують активи (доходи), які одержані шляхом вчинення предикатного діяння і поняттям яких в антилегалізаційному законодавстві охоплюється і майно (рухоме і нерухоме), і майнові та немайнові права; б) у запропонованому у глосарії визначенні поняття активів (доходів) (п. 1 ч. 2 ст. 1.1.1) прямо фігурують *нематеріальні активи, зокрема в*

криптовалютах».

3. У сучасній юридичній літературі досить розповсюдженою є точка зору, згідно з якою ст. 306 КК України «Використання коштів, здобутих від незаконного обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів, прекурсорів, отруйних чи сильнодіючих речовин або отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів» визнається спеціальною нормою щодо ст. 209 КК України. Прибічницею такого підходу виступає і дисертантка, яка підкреслює, що ст. 306 КК України охоплює «виключно кошти від наркозлочинів і лише у разі їх використання з метою продовження такого обігу. Натомість легалізація є універсальною і не потребує конкретизації виду предикатного злочину...» (с. 180–181, 190).

Насправді ст. 306 КК України, викладена у редакції Закону від 6 грудня 2019 р. «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення», взагалі не передбачає відповідальності за відмивання так званих наркодоходів, якщо керуватись логікою, правильно обстоюваною і здобувачкою, відповідно до якої мета вчинення дій з відмивання полягає в тому, щоб представити «брудні» доходи як доходи законного (правомірного) походження. Через відсутність зазначеної мети випадки використання «брудних» доходів для продовження вчинення кримінально протиправних діянь (наприклад, для незаконного виготовлення підакцизних товарів або із зазначеною у ст. 306 КК України метою «продовження незаконного обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів, прекурсорів, отруйних чи сильнодіючих речовин або отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів») не утворюють складу злочину, передбаченого ст. 209 КК України, а отже, її немає підстав визнавати загальною нормою щодо ст. 306 КК України. Використання коштів відповідного походження з метою продовжити незаконний обіг наркотиків (прирівняних засобів і речовин), не будучи введенням злочинних доходів у легальний оборот, не слід розцінювати як відмивання.

Інакше кажучи, відмивання варто відрізняти від суміжних правових явищ – інших різновидів обігу злочинних активів, зокрема, від фінансування кримінально протиправної поведінки, яке з-поміж іншого уособлює чинна редакція ст. 306 КК України, яка, на відміну від попередньої редакції цієї статті, не передбачає відповідальності за «розміщення коштів, здобутих від незаконного обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів, прекурсорів, отруйних чи сильнодіючих речовин або отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів, у банках, на підприємствах, в установах, організаціях та їх підрозділах або використання таких коштів для придбання об'єктів, майна, що підлягають приватизації, чи обладнання для виробничих чи інших потреб». Такі законодавчі формулювання раніше, дійсно, давали змогу стверджувати (зокрема, й автору цих рядків), що злочин, передбачений ст. 306 КК України, є *спеціальним видом відмивання*, адже дві з трьох форм його об'єктивної сторони фактично становили собою вчинення правочинів із коштами, одержаними злочинним шляхом. Однак нині ситуація із співвідношенням складів злочинів, передбачених ст. 209 і ст. 306 КК України, є іншою.

4. Слушно виокремивши у структурі своєї кваліфікаційної наукової праці підрозділ, присвячений історії розвитку вітчизняного законодавства про кримінальну відповідальність за легалізацію (відмивання) майна, одержаного злочинним шляхом (підрозділ 1.2), дослідження еволюції відповідної кримінально-правової заборони авторка починає з моменту ухвалення у 2001 р. чинного КК України (с. 49–50).

При цьому чомусь не згадується ст. 229-12, якою попередній КК України було доповнено на підставі ухваленого 15 лютого 1995 р. Закону «Про внесення змін і доповнень до деяких законодавчих актів України у зв'язку з прийняттям Закону України “Про обіг в Україні наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів і прекурсорів”» та яка містила формулювання, що (із незначними редакційними правками) до недавнього часу фігурувало у згаданій вище ст. 306 чинного КК України. Цілком закономірно те, що вітчизняний законодавець почав вирішувати проблему протидії відмиванню саме з коштів

наркомафії. По-перше, такий підхід можна розглядати як свідчення виконання Україною взятих на себе міжнародно-правових зобов'язань. Ст. 3 Конвенції ООН від 1988 року «Про боротьбу проти незаконного обігу наркотичних засобів і психотропних речовин», що містить перелік правопорушень і санкцій, пов'язаних з незаконним обігом наркотиків, зобов'язувала країни – учасниці Конвенції передбачити у національних законодавствах кримінальну відповідальність, зокрема, за конверсію власності, отриманої в результаті вчинення правопорушення, пов'язаного з наркотизмом, за приховування справжнього джерела, характеру, місцезнаходження такої власності, а також за інші аналогічні дії, які становлять відмивання грошей, здобутих внаслідок незаконного обігу наркотичних засобів і психотропних речовин. По-друге, загальновідомою є особливість наркотизму, яка полягає у тому, що споживачі наркотиків сплачують за них готівку, зберігання і подальше використання якої у великих обсягах є для злочинців досить проблематичним, а тому кошти необхідно відмивати, тобто приховувати їхнє справжнє протиправне джерело. Для цього вони вносяться на рахунки суб'єктів господарювання, пропускаються через фінансово-кредитну систему, експортуються у країни з менш жорсткими законами, звідки повертаються на батьківщину вже у вигляді законних інвестицій, тощо.

Звісно, вузький (казуїстичний) підхід до визначення предикатних (первісних) злочинів (а саме такий підхід знаходив відбиття у ст. 229-12 попереднього КК України) зазнавав критики, бо ускладнював ефективне впровадження у життя законів про кримінальну відповідальність за відмивання, через що законодавець виправдано відмовився від нього при ухваленні чинного КК України. Однак пов'язувати з саме і тільки з останнім у спеціальному «історичному» підрозділі дисертації становлення вітчизняного законодавства про кримінальну відповідальність за відмивання навряд чи правильно.

5. Одна з наскрізних ідей дисертаційного дослідження Д. Кривонос – це пропозиція включити до ст. 209 КК України розраховану на спеціального суб'єкта (особа, уповноважена на виконання функцій держави або місцевого

самоврядування) норму (ч. 4), яка б передбачала відповідальність (позбавлення волі на строк від восьми до дванадцяти років із додатковими покараннями) за відмивання і такого майна, *походження якого не підтверджено законними джерелами доходів*, якщо такий суб'єкт знав або повинен був знати про таке сумнівне походження майна (с. 23–24, 152–153, 169, 196).

Загалом логіка міркувань пані Дарини є зрозумілою і світоглядно мною сприймається, адже я так само розцінюю ст. 209 і ст. 368-5 КК України «Незаконне збагачення», до якої час від часу звертається здобувачка при формулюванні своєї пропозиції *de lege ferenda*, як заборони, що уособлюють завершальний етап кримінально-правової протидії корупції. Водночас не можу не вказати на недостатність наведеної дисертанткою аргументації на користь обстоюваного нею варіанту поліпшення КК України. Абстрактних висловлювань здобувачки про «пропорційність покарання відповідно до суспільної небезпеки» і «врахування загальних міжнародних доктрин боротьби з корупцією та відмиванням коштів» (с. 166) явно недостатньо для того, щоб переконати фахівців із кримінального права, а згодом законодавця у доцільності такої суворої новелізації нашого кримінального законодавства (причому в частині конструювання і диспозиції, і санкції). Обійтись у цьому разі без предметного звернення до вчення про криміналізацію та пеналізацію не можна. Зверну увагу і на відсутність в авторській редакції ч. 4 ст. 209 КК України «прив'язки» до використання службового становища спеціального суб'єкта відмивання при тому, що це передбачено кримінальним законодавством окремих зарубіжних країн, на досвід яких покликається здобувачка (с. 166).

Отже, фахову дискусію про оптимальний шлях вдосконалення КК України у контексті часткової «спорідненості» положень про відповідальність відмивання і незаконне збагачення варто продовжити.

Зроблені зауваження і побажання стосуються дискусійних питань, не впливають на належний науковий рівень дисертації та не піддають сумніву основні наукові результати, отримані здобувачкою.

З урахуванням викладеного вважаю, що дисертація Д. Кривонос «Кримінальна відповідальність за легалізацію (відмивання) майна, одержаного злочинним шляхом» є кваліфікаційною науковою працею, яка містить положення, що мають істотне значення для правничої науки, а саме розкрито кримінально-правову характеристику злочину, передбаченого ст. 209 КК України, на підставі чого висунуто конструктивні пропозиції щодо вдосконалення кримінального законодавства і практики його застосування.

Дисертація відповідає спеціальності 081 «Право» і вимогам Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 р. № 44 із змінами.

Авторка дисертації – Кривонос Дарина Володимирівна – заслуговує на присудження ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 «Право».

Офіційний опонент

професор кафедри кримінально-правової політики

та кримінального права

навчально-наукового інституту права

Київського національного університету

імені Тараса Шевченка

доктор юридичних наук, професор,

заслужений діяч науки і техніки України

Олександр ДУДОРОВ

Підпис. Засвідчую
Вчений секретар НАЧ
КАРАУЛЬНА Н. В.
04.07.2022р.

[Handwritten signature]